

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Przedstawiona rozprawa doktorska „Udział Polaków w wojnie rosyjsko-japońskiej 1904-1905 r. i ich pobyt w obozach internowania w Japonii w świetle prasy polskiej” dotyczy losów zapomnianych ludzi, zwykłych żołnierzy, Polaków, którzy walczyli nie w swojej wojnie, nie w swojej armii oraz nie za swoją ojczyznę. Walczyli i ginęli, bo nie mieli innego wyboru, zmuszeni przez rosyjskiego zaborcę. Ich losy opisane zostały w oparciu o ówczesną prasę. W Japonia konflikt ten znany był jako Nichiro senso¹.

Rozdział pierwszy zawiera opis walk i przebieg wojny na Dalekim Wschodzie pomiędzy Rosją i Japonią w latach 1904-1905. Ze względu na obszerność opisanego zagadnienia, jego różnorodność i bogaty dostęp do literatury faktów ujętych w licznych źródłach historycznych, został on skrócony do minimum. Niemniej jednak, jego priorytetowe zadanie sprowadza się do przywołania tła epoki i nadania tym samym wiernego rysu historycznego. W części tej przedstawiono strony konfliktu oraz, co może szczególnie zainteresować odbiorcę, opisano metody i sposób działania wywiadów Rosji i Japonii, a także podejmowane działania kontrwywiadowcze na polu walki. Niektóre z tych metod stosowane są do dziś.

W rozdziale drugim przedstawiono reakcję opinii publicznej w poszczególnych krajach całego świata na wybuch wojny rosyjsko-japońskiej, co odzwierciedlało realny obraz ówczesnych sympatii i poglądów politycznych. Konflikt na Dalekim Wschodzie był z wielką żarliwością śledzony przez media na całym świecie. O jego istocie i wielkim znaczeniu w tamtym okresie świadczy fakt gwałtownych reakcji na giełdach całego świata i drastycznych spadków notowań, licznych bankructw i upadków wielu firm. Na podstawie zachowanych listów przedrukowywanych przez ówczesną prasę, autor przedstawił nastroje i reakcje wśród przeciętnych, zwykłych Rosjan i Japończyków na wybuch wojny. Na uwagę zasługuje opis sytuacji polityczno społecznej na ziemiach polskich zaboru rosyjskiego w przededniu wybuchu konfliktu, opisujący morale Polaków, ich patriotyzm i zapatrywania na rodzący się konflikt. W efekcie wybuchu wojny na Dalekim Wschodzie wśród Polaków rozgorzały na nowo myśli o odzyskaniu wolności. Pojawiało się wiele koncepcji i propozycji jak wykorzystać uwikłanie się Rosji w wojnę z Japonią do celów polskich. Koncepcje te oraz współpraca Polaków z Japończykami podczas wojny z Rosją, ich zakres i charakter zostały

¹日露戦争 - Nichiro senso, czyli wojna japońsko-rosyjska 1904-1905 r., której nazwa zawarta została na stronie tytułowej.

opisane tak, aby czytelnik zyskał jak najwięcej informacji i ze swojej perspektywy mógł dostrzec wpływ wojny na ogólne nastroje, a także sytuację społeczno - gospodarczą.

Następna część pracy poświęcona jest przepisom dotyczącym mobilizacji prowadzonych na ziemiach zaboru rosyjskiego wobec Polaków. Przytoczono liczby powołań w poszczególnych guberniach i powiatach, związane z tym incydenty i zwyczajne tragedie ludzkie. Po raz pierwszy w tak szerokim zakresie w jednym miejscu zebrano i udokumentowano nazwiska powołanych rezerwistów. Wcielani do armii byli przedstawiciele różnych zawodów, różnych warstw społecznych. Prowadzona wojna była wówczas największym konfliktem zbrojnym na świecie, stąd na jej prowadzenie potrzebne były olbrzymie zasoby nie tylko finansowe, ale przede wszystkim ludzkie. Powoływano maszynistów, lekarzy, kowali czy cieśli. Na łamach tego rozdziału zebrano i opublikowano ich nazwiska. Znaczną część poświęcono na opis przeżyć żołnierzy powołanych na front, które szczególnie wyraz znalazły w pisanych przez nich listach do bliskich w kraju z drogi na Daleki Wschód oraz z areny działań poszczególnych bitew. Oprócz suchych faktów - opis ich uczuć i przeżyć znacznie przybliży ducha tamtej epoki i toczącej się wojny. W tym miejscu przytoczono wrażenia polskich księży, lekarzy oraz przedstawicieli innych zawodów z frontu. W ramach solidarności z walczącymi na Dalekim Wschodzie rodakami Polacy w zaborze rosyjskim powołali liczne komitety pomocy dla rodzin żołnierzy Polaków walczących na froncie, poległych i zaginionych. W sposób finansowy i materialny wspierano ich bliskich. Na front wyruszył też specjalny oddział sanitarny złożony z lekarzy Polaków, pielęgniarek oraz zakonnic. Ich celem była pomoc rannym i potrzebującym rodakom na froncie. W Królestwie Polskim prowadzono liczne zbiorki odzieży i przedmiotów codziennego użytku, których brakowało Polakom walczącym na froncie i wysyłano specjalnymi transportami. Szczegóły o tych mało znanych faktach czytelnik znajdzie na łamach tego rozdziału. Jego uzupełnieniem jest zebranie oraz przedstawienie znanych Polaków i cudzoziemców, którzy brali udział w wojnie rosyjsko-japońskiej oraz ważnych stanowisk i funkcji, jakie pełnili Polacy na froncie tej wojny.

Esencją niniejszej rozprawy jest część poświęcona Polakom, którzy podczas wojny trafili do niewoli japońskiej i zostali internowani w Japonii. Opisano w tym miejscu okoliczności, w jakich Polacy trafiali do niewoli oraz sposób ich traktowania przez Japończyków. Polacy na terenie Japonii rozlokowani byli w kilkudziesięciu miejscach, które zostały udokumentowane i opisane. Na szczególną uwagę zasługuje jednak miejscowość

Matsuyama na wyspie Shikoku. Tam znajdował się pierwszy powstały obóz internowania dla jeńców rosyjskich podczas tej wojny. Tam też przebywało najwięcej Polaków. Warto podkreślić, że w tym miejscu znajduje się największy i najlepiej zachowany do dziś cmentarz żołnierzy rosyjskich z czasów tej wojny, na którym spoczywa blisko kilkudziesięciu Polaków. Powyższe zostało potwierdzone i udokumentowane w wyniku prowadzonych badań naukowych i kwerend przez polskich i japońskich ekspertów. W tym miejscu czytelnik dowie się jak wyglądał harmonogram dnia polskiego jeńca, jak był traktowany oraz jak sympatyzowali z nimi Japończycy. Na uwagę zasługuje fakt, iż miejsce to osobiście wizytował i rozmawiał z internowanymi tam Polakami czołowy polski polityk tego okresu - Roman Dmowski, który w tym celu przyjechał do Japonii. Wreszcie po raz pierwszy czytelnik będzie miał możliwość zapoznać się z listami Polaków pisanymi z internowania do bliskich. Przedstawiono obraz codziennego życia w obozie, przykłady ucieczek i konfliktów, jakie wybuchały pomiędzy Polakami i Rosjanami. To wszystko uzupełniają relacje polskich korespondentów prasowych z obozu w Matsuyamie. Na szczególną uwagę zasługuje podanie w tym miejscu odnalezionych list nazwisk Polaków internowanych w Japonii, w tym zmarłych i pochowanych. Oprócz głównego ośrodka w Matsuyamie Polacy przebywali również w wielu innych japońskich miastach m. in. Himeji, Nagasaki, Nagoja, Hamadera, Otsu, Sasebo. Łącznie tych miejsc było kilkadziesiąt. W miarę zachowanych relacji i dokumentów, na miarę możliwości zostały one tu opisane.

Założeniem niniejszej rozprawy było ocalenie od zapomnienia losów tysięcy Polaków, którzy walczyli w największym konflikcie zbrojnym swoich czasów. Konflikcie, który rozpałał umysły ówczesnego świata, a który aktualnie jest mało znany i przez większość zapomniany. Szczególnie my, Polacy, powinniśmy znać tę historię ze względu na fakt, iż w wojnie tej z przymusu walczyły tysiące naszych rodaków siłą wcielonych do armii carskiej, przez co staje się on nieodłącznym elementem naszej historii. Zakresem pracy został objęty w głównej mierze okres lat wojny rosyjsko-japońskiej 1904-1905. Niekiedy autor wychodzi poza ramy czasowe konfliktu, głównie w celach porównawczych lub ze względu na istotę źródła dla omawianej tematyki. Rozprawa skupia się na rozpoznaniu powyższego zagadnienia w aspekcie polskiej prasy zaborowej tego okresu. Oparta została na analizie blisko 50 różnych tytułów prasowych. Analizie poddano setki dokumentów archiwalnych, polskich gazet codziennych, czasopism, tygodników. Ponadto posiłkowano się ówczesną literaturą naukową, zachowanymi dokumentami archiwalnymi, głównie polskimi, ale też rosyjskimi. Autor

korzystał z zasobów Biblioteki Narodowej i bibliotek uniwersyteckich. Posiłkował się także cyfrową zawartością Federacji Bibliotek Cyfrowych oraz zasobów bibliotecznych Polskiej Akademii Nauk, archiwami wojskowym znajdującymi się w Centralnym Archiwum Wojskowym w Rembertowie.

W niniejszej rozprawie autor zastosował analizę wybiórczą źródeł. Przeglądowi literatury przedmiotu poddano najważniejsze pozycje naukowe w zakresie omawianej tematyki oraz historii polsko-rosyjskiej. Ponadto objęto nim artykuły w prasie i wydawnictwach masowych o różnym przeznaczeniu i zasięgu. Powyższego dokonano w kontekście historyczno-terytorialnym. Celem niniejszej pracy jest zainteresowanie czytelnika tematyką wojny rosyjsko-japońskiej i wzbudzenie w nim chęci do dalszych poszukiwań w tym zakresie. Pozwoli to, bowiem na ocalenie tej historii od zapomnienia. Jednocześnie krytyczna analiza treści tekstów źródłowych pozwoliła na wskazania luk epistemologicznych i możliwości wzbogacenia dotychczasowych ustaleń na omawiany temat oraz wykazanie społecznej i naukowej istotności danych zagadnień.

Głównym zamiarem autora było przedstawienie udziału i roli Polaków w wojnie rosyjsko-japońskiej oraz opisanie ich losów w japońskiej niewoli. Dotychczas nie zostały one zebrane i opisane w jednym miejscu. Sam konflikt, jego etapy, przyczyny i skutki zostały już szczegółowo i szeroko opisane w światowej literaturze. Pomimo szerokiego omówienia niniejszego zagadnienia przy pisaniu rozprawy napotkano trudności, których nie sposób było uniknąć lub wyeliminować. Wiele braków i nieścisłości zawierają listy nazwisk osób powołanych na front, rannych, poległych i zaginionych. Powyższe dotyczy problemów z ich prawidłowym odczytaniem. Ich nazwiska wielokrotnie przedrukowywane były przez kolejne redakcje prasowe, przez co ulegały zniekształceniu. Do tego dochodziły pomyłki drukarskie, czy zmiana pisowni przy dokonywanych tłumaczeniach.

Szczególność ostrożność należy zachować w przypadku odczytywania nazwisk żołnierzy i ustalania ich narodowości. Język, religia, miejsce urodzenia lub zamieszkania nie zawsze świadczyły o przynależności narodowej. W szczególności dotyczyło to ustalania pochodzenia i narodowości jeńców internowanych w Japonii.

Autor nie miał możliwości dotarcia do wszystkich pozycji, które oscylowały w polu jego zainteresowań. Niektóre tytuły wydawane w niewielkim nakładzie nie zachowały się, inne nie są ogólnie dostępne ze względu na swą unikatowość. Poszczególne interesujące

pozycje ze względu na brak tłumaczenia z j. japońskiego nie zostały poddane analizie. W przypadku bogatych źródeł rosyjskich z tej epoki problem stanowił ograniczony dostęp do ich zawartości oraz ich brak w polskich bibliotekach m.in. organ prasowy rosyjskiego ministerstwa wojny, którym był „Russkij Inwalid”, czasopismo „Voennyj sbornik”, czy „Mogily russkih voinov v Japonii 1904-1905 r.” autorstwa W. Guzanova. Publikacja wydana w latach 2003–2005 zawiera nazwiska kilkuset rosyjskich jeńców przebywających i zmarłych w niewoli na ziemi japońskiej. Wśród nich odnaleźć można nazwiska Polaków. Wiele japońskich dokumentów opisujących analizowane wydarzenia, które mogłyby być przydatne przy pisaniu niniejszej publikacji uległo zniszczeniu.

Tym samym publikowane listy żołnierzy, rannych, poległych i zaginionych oraz przebywających w niewoli japońskiej nie są ostateczne i w toku dalszych poszukiwań i prowadzonych badań mogą ulec powiększeniu.

Pomimo powyższych trudności autorowi udało się dotrzeć do materiału źródłowego, który dotychczas nie był publikowany i po raz pierwszy może zostać zaprezentowany szerszemu gronu odbiorców. Pozyskano listy pisane przez Polaków z Japonii przebywających na internowaniu oraz fotografie dokumentujące te wydarzenia. Listy pisane z drogi na front oraz opisujące udział Polaków w największych bitwach tej wojny. Zgromadzono zbiór ponad kilkuset nazwisk Polaków biorących udział w konflikcie, powołanych na front, rannych, poległych i zaginionych. Wreszcie udokumentowano kilkaset nazwisk rodaków internowanych w Japonii. Szczegółowa kwerenda polskiej prasy omawianego okresu doprowadziła do odnalezienia ponad stu podpisanych z imienia i nazwiska, oraz kilkadziesiąt niepodpisanych listów pisanych przez Polaków-żołnierzy z teatru działań wojennych. Jest to owoc kilkuletnich badań. Jeszcze nigdy, w żadnej pozycji naukowej nie opublikowano takiego zestawienia.